

DOI: 10.15407/kraieznavstvo2024.02.213

УДК: 373.5.016:94(477.46)(045)

Наталія Чепурна (м. Черкаси)

кандидатка педагогічних наук, доцентка,
заслужений працівник освіти України,
ректорка КНЗ «Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти педагогічних працівників»
E-mail: nataliyachepurna@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3737-4220>

Василь Мельниченко (м. Черкаси)

кандидат історичних наук, професор,
заслужений працівник культури України
E-mail: crk_krz@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5720-4229>

Краєзнавчий навчальний курс «Моя Черкащина» в зкладах загальної середньої освіти

У статті наголошується на актуальності викладання у зкладах загальної середньої освіти історії рідного краю як важливого чинника формування в сучасній учнівській молоді національно-історичної свідомості і патріотичних якостей. З метою реалізації цього суспільно значимого завдання для шкіл Черкаської області розроблено і схвалено Міністерством освіти і науки програму та навчально-методичне забезпечення викладання в 7–11 класах курсу «Моя Черкащина» (історія краю від найдавніших часів до сучасності).

Розкривається зміст історико-краєзнавчого курсу і досвід його впровадження в освітній процес.

Ключові слова: краєзнавство, історія рідного краю, курс «Моя Черкащина», національно-історична свідомість, історична освіта

Natalia Cherpurna (Cherkasy)

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine,
the rector of the Cherkasy Regional Institute of KNS
postgraduate education of teaching staff"
E-mail: nataliyachepurna@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3737-4220>

Vasyl Melnychenko (Cherkasy)

candidate of historical sciences, professor,
Honored Worker of Culture of Ukraine
E-mail: crk_krz@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5720-4229>

Regional study course «My Cherkasy» in institutions of general secondary education

The article emphasizes the relevance of teaching the history of the native land in institutions of general secondary education as an important factor in the formation of national-historical consciousness and patriotic qualities in modern schoolchildren. In order to implement this socially

significant task in the schools of the Cherkasy region, the program and educational and methodological support for teaching the course «My Cherkasy» (history of the region from ancient times to the present) was developed and approved by the Ministry of Education and Science in grades 7–11.

The content of the historical and local history course and the experience of its implementation in the educational process are revealed.

Key words: *local history, history of the native region, course «My Cherkasy», national-historical awareness, historical education.*

У час історичних викликів і загроз, виховання національно-історичної свідомості і патріотичних якостей громадян, передусім молодого покоління, набуває особливої актуальності. З огляду на це ключову роль у формуванні світогляду учнівської молоді відіграє історична освіта. В умовах, коли український народ героїчно відстоює суверенітет і територіальну цілісність своєї держави, історична освіта є складником національної безпеки і протидії історичним фальсифікаціям та ворожим ідеологічним впливам.

У цьому контексті основою опанування знаннями історії дієвим засобом виступає пізнання рідного краю, вивчення його минулого і сучасного, як основи становлення національно свідомої особистості, готової до активної участі у житті держави та захисту її суверенітету й територіальної цілісності.

Виходячи саме з такого бачення і розуміння сучасного викладання історії в закладах загальної середньої освіти та місця у ньому краєзнавчого компонента, Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників спільно з обласною організацією Національної спілки краєзнавців України ще на початку 2000х років розпочали роботу щодо впровадження вивчення у школах області історії рідного краю. У той час уже були певні напрацювання – видано кілька випусків хрестоматії з історії Черкащини¹,

розроблено програму та навчальні посібники і рекомендації. Однак ця робота велась переважно на ентузіазмі педагогів.

І тільки у 2022 році ініціатива освітянської і краєзнавчої громадськості була втілена у життя. Пропозиції управління освіти і науки були розглянуті у постійній комісії Черкаської обласної ради з питань освіти, науки, культури, молодіжної політики та спорту. Потім сесія обласної ради внесла зміни до обласної цільової програми національно-патріотичного виховання в Черкаській області на 2021–2025 роки, якими передбачалося розробку і видання програми та навчального посібника з вивчення в закладах освіти області історії рідного краю. Окрім того депутати підтримали звернення до уряду щодо збільшення годин на вивчення предмета «Історія України» і введення обов'язкових курсів з історії рідного краю².

Наказом управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації «Про реалізацію регіонального освітнього проєкту «Моя Черкащина» № 149 від 29 грудня 2022 року була створена робоча група, до якої увійшли науковці та досвідчені вчителі-практики і керівники шкіл. Також було визначено види робіт та терміни їх виконання з тим, щоб з наступного навчального року можна було розпочати впровадження курсу вивчення історії рідного краю в школах області³.

¹ Наш рідний край: Хрестоматія з історії Черкащини / упоряд. А. І. Кузьмінський, Г. В. Суховеришко, В. Я. Чудновський. К.: Молодь, 1993. Ч.1. 368 с.; Наш рідний край: Хрестоматія з історії Черкащини / Упоряд. А. І. Кузьмінський, Г. В. Суховеришко, В. Я. Чудновський. К.: Молодь, 1995. Ч. 2. 176 с.; Духовна спадщина Черкаського краю: Хрестоматія з історії культури Черкащини. Розвиток суспільно-політичної думки краю / Упоряд. Г. В. Суховеришко. Черкаси: Сіяч, 1997. Кн.1. 192 с.; Духовна спадщина Черкаського краю: Хрестоматія з історії культури Черкащини. Розвиток науки і освіти в краї / Упоряд. А. І. Кузьмінський. Черкаси: Сіяч, 1997. Кн. 2. 320 с.; Духовна спадщина Черкаського краю: Хрестоматія з історії культури Черкащини. Розвиток медичної науки, освіти та охорони здоров'я / Упоряд. Суховеришко Г. В. Черкаси: Брама-ІСУЕП, 2000. Кн. 3. 208 с.

² В області розробляють програму і посібник з історії рідного краю. URL: Сайт Черкаської обласної ради: <https://www.oblrada.gov.ua/v-oblasti-rozrobyly-posibnyk-dlya-vchyteliv-pro-istoriyu-ridnoho-krayu>

Робота над підготовкою програми велась колегіально і відкрито з врахуванням рекомендацій і зауважень, які висловлювали члени робочої групи, вчителі шкіл і науковці, призначені МОН України експерти. В такому ж ключі йшла підготовка навчально-методичного посібника. Передбачені проектом роботи були виконані в установлені строки. Навчальна програма і навчально-методичний посібник у квітні 2023 року отримали гриф МОН України і схвалені для використання в освітньому процесі⁴. Програма і посібник були надруковані і їх отримали до початку навчального року усі школи і вчителі історії області. Ці базові елементи навчально-методичного забезпечення також мають електронну версію і QR-код.

Вбачається важливим, що програма з вивчення історії рідного краю узгоджується і синхронізується із шкільною програмою історії України. Це дає змогу вчителю, опираючись на знання учнів, здобуті під час вивчення певного періоду історії України, конкретизувати і розширити їх знаннями про минуле своєї малої батьківщини, як невід'ємної частини великої Батьківщини – України. Завдяки цим знанням посилюється ефективність навчальних, розвиваючих і виховних цілей уроку.

Враховуючи суспільну значимість освітнього проекту «Моя Черкащина», його презентація відбулася в обласній державній адміністрації, Черкаській міській раді та районах області. Запровадження системного вивчення історії рідного краю на уроках у школі схвально сприйнято освітянами та широкою громадськістю краю⁵. Після офіційної презентації проекту розпочалася практична робота з його впровадження в освітній процес.

У серпні 2023 року напередодні початку навчального року були проведені інструк-

тивні наради з керівниками закладів освіти і вчителями щодо організації викладання курсу в школах. Розпочинати введення нового курсу рекомендувалося без надмірної заорганізованості і, передусім у тих школах, де для цього на початок навчального року були усі необхідні умови – наявність підготовлених вчителів, навчально-матеріальної бази та методичного забезпечення.

У процесі запровадження викладання нового курсу особлива увага приділяється роботі з вчителями, які його викладають. Адже у цій справі важливою умовою є підготовка вчителя, яка передбачає не тільки ефективно використання ним матеріалів з історії рідного краю під час навчання і залучення учнів до краєзнавчих пошуків, а й уміння застосовувати сучасні освітні технології, використання інтерактивних методів та практичних завдань при вивченні курсу.

З цією метою обласним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників розроблено і здійснюється комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня теоретичної і методичної підготовки залучених до викладання курсу вчителів. Головним завданням визначено навчально-методичний супровід і координація роботи з реалізації освітнього проекту.

Для цього створено спеціальний сайт «Моя Черкащина», на якому зосереджуються усі інструктивні, методичні, інформативні та інші матеріали на допомогу вчителям, які викладають курс з історії рідного краю. Кожен вчитель, а також учні, маючи вільний доступ до цього своєрідного електронного банку, можуть отримати інформацію, необхідну йому для підготовки і проведення уроків та позаурочних пізнавально-виховних заходів⁶.

Зокрема, важливим складником забезпечення викладання курсу стали розроб-

³ Наказ управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації «Про реалізацію регіонального освітнього проекту «Моя Черкащина» № 149 від 29 грудня 2022 року. Веб-сайт управління освіти і науки Черкаської ОДА. Режим доступу: URL: <https://osvita-cherkasy.gov.ua/diialnist/kataloh-dokumentiv/nakazy?limit=10&limitstart=10>

⁴ Каталог надання грифів. Базова середня освіта. Навчальна програма «Моя Черкащина» 3.0219-2023. Режим доступу: URL: <https://imzo.gov.ua/kataloh-nadannia-hryfiv/>

⁵ Кирей Р. Історія рідного краю за новим підручником // Урядовий кур'єр. 2024. 6 вересня.

⁶ Моя Черкащина // сайт комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Режим доступу: URL: <http://surl.li/twxpq>

лені для учнів 7–11 класів робочі зошити, які розміщені на сайті перед початком 2024/2025 навчального року і широко використовуються в освітньому процесі. Робочий зошит укладено згідно з чинною навчальною програмою курсу «Моя Черкащина». У зошиті підібрані завдання, які допомагають учням аналізувати тексти, розвивати логічне мислення, вдосконалювати свої картографічні вміння і навички. Наскрізною ідеєю робочих зошитів для кожного класу є розвиток у здобувачів освіти інтересу до історії рідного краю через систему навчально-пізнавальної, пошукової та творчої роботи, ігор та вправ.

Важливість робочих зошитів для вивчення історії рідного краю полягає у використанні сучасних методик і прийомів для розкриття змісту кожної з тем програми та логічно вмотивованих технік формувального оцінювання знань учнів⁷. У цьому можна переконатися на прикладі змісту робочого зошита для семикласників, які на уроках з історії рідного краю розпочинають вивчення усього курсу.

Згідно програми учні 7 класу впродовж навчального року опановують на 30 уроках історію краю з найдавніших часів до XVI століття. У робочому зошиті семикласникам пропонується низка добірок цікавих і в дохідливій формі викладених завдань і вправ. Вони вміщені у таких рубриках: «Читаємо з розумінням», «Шукаємо відповідь», «Виконуємо завдання», «Запам'ятовуємо інформацію», «Сторітеллінг», «Впізнаємо історичну постать», «Обговорюємо інформацію», «Працюємо з картою».

При вивченні історії Черкащини у 7 класі вчитель може скористатися й іншими розміщеними на сайті допоміжними матеріалами, у тому числі і розробками вчителів області. Зокрема, заслуговує на увагу досвід члена НСКУ Андрія Стецюка – вчителя Черкаської гімназії № 9, який знайомить колег зі своїми напрацюваннями. На уроках з історії рідного краю він використовує історичне моделювання – вид стендового моделізму, що передбачає

реконструювання історичних споруд, знарядь праці, предметів побуту, одягу у контексті певних історичних періодів і подій. Так, до теми про поселення трипільської культури на території сучасної Черкащини діти своїми руками виготовили модель житла трипільців у селі Легедзине на Уманщині. Працюючи над моделлю вони занурилися в тему, проявили інтерес до цієї сторінки історії краю.

Під керівництвом вчителя учнями 8 класу також створено макет Трахтемирівського городища – унікальної пам'ятки Черкащини. Наочність цієї моделі допомогла учням більш глибоко зрозуміти особливості будівництва перших укріплень на території краю, з'ясувати яку роль відігравав природно-географічний чинник для захисту себе та своїх поселень від кочовиків.

Варто наголосити, що сьогодні історичне моделювання є одним із напрямків STEM-освіти, адже вивчаючи гуманітарний предмет, ми можемо з легкістю інтегрувати туди елементи математики (розрахунки та проектування) та технології (хендмейд або друк на 3D принтері).

Вивчення історії в цілому та краєзнавства зокрема, розглядається в контексті діяльнісного/компетентнісного підходу. Це дозволяє сформувати в учнів softskills: навички комунікації (командної роботи), пошуку інформації та її критичного осмислення та креативного підходу до вирішення будь-якої проблеми.

Цікавими напрацюваннями з колегами на сайті «Моя Черкащина» ділиться консультант Центру професійного розвитку педагогічних працівників Звенигородської міської ради, член НСКУ, вчитель історії Володимир Неумитий. У своїй практиці він активно використовує можливості цифрових технологій для створення інтерактивних презентацій, навчальних ігор, вікторин, виставок та інших навчальних матеріалів. Зокрема, на уроках з вивчення історії рідного краю він використовує створену в онлайн сервісі genial.ly онлайн-

⁷ Боровець Л. Особливості запровадження курсу «Моя Черкащина» // Педагогічний вісник». 2024. № 3. С. 22–25.

гру «Звенигородщина. Стежками рідного краю». Мета цієї захоплюючої гри є популяризація краєзнавчого матеріалу, пробудження інтересу до історії краю, який дав світу Т. Шевченка, М. Забоченя, І. Кулика, Ю. Тютюника, формував світогляд О. Кошиця, А. Кримського, В. Чорновола, був у центрі подій Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького, Коліївщини, став осередком утворення Вільного козацтва.

Інша, створена в сервісі Educaplay, гра «Громади району» складається із 5 окремих ігор – по одній на райони області (їх чотири) та ще одна – охоплює всю область. Метою ігор є формування просторової компетентності гравців, отримання ними знань про громади районів області. Під час гри учаснику потрібно правильно вказати на карті громади району. Назви громад з'являтимуться в рандомному порядку. Допускається 3 спроби при виборі помилкового варіанту. Гру краще розпочинати з району, в якому проживає. І так поступово ознайомитись із адміністративно-територіальним устроєм усіх районів Черкаської області.

Обмін досвідом і узагальнення інноваційних практик у викладанні курсу «Моя Черкащина» набув системного характеру. Так, 11 січня 2024 року, на базі Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників відбувся інформаційний реліз «Моделювання уроків з навчального курсу «Моя Черкащина». Захід організовано для педагогічних працівників територіальних громад області, які викладають курс у закладах загальної середньої освіти з метою обміну першим досвідом запровадження вивчення історії краю та обговорення педагогічних практик, продукування пропозицій та нестандартних рішень щодо викладання курсу «Моя Черкащина».

А на початку 2023/2024 навчального року 14 вересня відбувся неткворінг за участю одного із організаторів проекту, начальника управління освіти і науки обласної державної адміністрації Валерія Данилевського та вчителів, які викладають

курс в закладах загальної середньої освіти. Відбувся зацікавлений обмін досвідом із запровадження курсу в освітній процес, висловлено чимало рекомендацій і побажань щодо використання історико-культурного потенціалу краю у викладанні нового курсу на основі сучасних інформаційних педагогічних технологій. Увага учасників заходу акцентувалася на таких видах навчальної діяльності як -відео, -аудіо інтерактивні презентації та історичні реконструкції, історичні ігри, рольові ігри або симуляції історичних подій, екскурсії до історичних місць або віртуальні тури, обговорення і дебатів про історичні події та постаті.

Важливою платформою для обміну досвідом та ідеями в рамках проекту «Моя Черкащина» став Всеукраїнський освітній івент «Сьогодні заради майбутнього», що відбувся 26 вересня 2024 року на базі Черкаського ОПОПП у дистанційному форматі. Його учасники – фахівці методики навчання, науковці, вчителі, організатори краєзнавства Черкащини та областей України, представили на ньому свої науково-методичні напрацювання з практики вивчення в закладах освіти історії рідного краю.

Черкащина була представлена такими мультимедійними презентаціями: «Черкащина: освітній потенціал нашого краю», «Мистецькі грані проекту «Моя Черкащина», «Історична модель/макет як soft skills учнів в проекті «Моя Черкащина», «Інтерактивні інструменти для ефективного викладання курсу «Моя Черкащина», «Інтелектуальна гра «Черкащина – серце України». У свою чергу учасники інвенту з регіонів України представили свої проекти. Зокрема, учасникам заходу було презентовано методичні розробки «Актуальні питання викладання історичного краєзнавства у закладах загальної середньої освіти Закарпатської області», «Мандрівка крізь століття Івано-Франківщиною», краєзнавчий проект «Львівське рондо». Відеозапис матеріалів всеукраїнського заходу «Сьогодні заради майбутнього» розміщений на сайті і викладений у

ньому досвід поповнив інформаційно-методичний банк проекту «Моя Черкащина» та став надбанням педагогічної спільноти.

Значна робота із запровадження в освітній процес історико-краєзнавчого курсу «Моя Черкащина» проводиться також у містах, районах і громадах області. Так, у Черкасах департамент освіти та гуманітарної політики міської ради у доповнення до навчального посібника «Моя Черкащина» видав посібник «Черкаси: історія і сучасність», з якого школярі міста можуть отримати більш детальну інформацію про історію свого міста.

Центром професійного розвитку педагогічних працівників Черкаської міської ради започатковано проведення тренінгів з методики викладання курсу «Моя Черкащина». На першому з них за участю науковців розглянуто питання методики використання додаткових навчальних матеріалів при викладанні курсу «Моя Черкащина» для учнів 7–11 класів. Зокрема, йшла мова про фонди державного архіву Черкаської області, матеріали археологічних досліджень ранньої історії міста Черкаси. На наступному тренінгу вчителі історії міста ознайомилися з роботою Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка зі збереження культурної спадщини в умовах воєнного стану та особливостях формування джерельної бази вивчення навчального курсу «Моя Черкащина» із залученням книжкових фондів головної книгозбірні області.

Під час тренінгу, що відбувся на базі обласного краєзнавчого музею, його учасники ознайомились з музейною мережею Черкащини та використанням потенціалу музейних установ у процесі викладання курсу і, зокрема, використання експозиційних можливостей обласного краєзнавчого музею при вивченні тем курсу. Практичне значення для педагогів мало ознайомлення із сучасними інноваційними технологіями у практиці роботи обласного краєзнавчого музею та співпраця із закладами освіти.

Практична робота з реалізації проекту, як і сам проект, не обмежується суто освітнім процесом, а взаємно пов'язується з комплексом пізнавально-виховних позаурочних заходів патріотичного спрямування, які здійснюються на Черкащині. З метою формування зацікавленості юних краєзнавців історією природою рідного краю, залучення їх до активної пошукової та дослідницької роботи проводяться Всеукраїнські і обласні краєзнавчі експедиції, конкурси, вікторини. Серед них: обласний краєзнавчий фестиваль «Мій край – моя гордість!», онлайн-вікторини «Є в мені щось від діда Тараса і прадіда Сквороди» (присвячена Василю Симоненку); «Дива і таємниці Черкаського краю»; «Мова – генетичний код нації». У закладах освіти функціонує 561 гурток та клуб патріотичного спрямування, якими охоплено понад 8 тис. дітей.

Одним із напрямів патріотичного виховання є робота з відродження традицій українського козацтва. У 25 закладах загальної середньої освіти функціонує 61 козацький клас, у яких навчається 1028 учнів. Класи співпрацюють із козацькими громадськими організаціями, волонтерськими та ветеранськими об'єднаннями.

У закладах освіти створено та діє 660 музеїв, музейних кімнат та куточків, стендів, експозицій, присвячених землякам-героям російсько-української війни. У музеї історії освіти Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників функціонує експозиційна зала, присвячена освітянам – захисникам України від російської агресії. 459 працівників галузі освіти області сьогодні боронять незалежність України. 14 освітян віддали за неї своє життя. На честь вшанування та увічнення пам'яті загиблих воїнів у закладах освіти встановлено 209 меморіальних дошок.

Цього року Лігою старшокласників Черкащини проведено Всеукраїнський форум «LIGA-FEST» до 70-річчя Черкаської області. До цієї дати лідери учнівського самоврядування реалізували 2 проекти – створення рекламних відеороликів «За-

прошуємо на гостину» і моделей реконструкції історичних пам'яток Черкащини «Ми – частинка долі України». У своїх роботах старшокласники у співпраці з педагогічними працівниками та батьками продемонстрували свою любов до своєї малої батьківщини⁸.

Таким чином, підсумовуючи вище викладене, ми дійшли загального висновку про те, що розроблена програма та методичне забезпечення викладання у 7–11 класах закладах загальної середньої освіти навчального курсу «Моя Черкащина» є актуальним і суспільно значимим регіональним освітнім проектом, спрямованим на формування національно свідомої

особистості, готової до активної участі у житті держави та захисту її суверенітету і територіальної цілісності.

Для введення нового курсу у школах області створено необхідні умови – залучені підготовлені вчителі, створена навчально-матеріальна база та методичне забезпечення. Особлива увага при вивченні курсу приділяється застосуванню сучасних освітніх технологій, використанню інтерактивних методів та практичних завдань. У процесі навчально-методичного супроводу і координації роботи з реалізації освітнього проекту «Моя Черкащина» здійснюється обмін досвідом, у тому числі і на загальноукраїнському рівні.

References

1. Borovets' L. (2024). *Osoblyvosti zaprovadzhennya kursu «Moya Cherkashchyna»* // Pedagogichnyy visnyk. 2024. № 3. S. 22–25. [in Ukrainian].
2. Danylevs'kyu V.V. (2024). *Posylennya vykhovnoyi roboty u period voyennoho stanu* // Pedagogichnyy visnyk. 2024. № 3. S. 2 – 7. [in Ukrainian].
3. Kyrey R. (2023). *Istoriya ridnoho krayu za novym pidruchnykom* // Uryadovyy kur"yer. 2024. 6 veresnya. [in Ukrainian].

⁸ Данилевський В. В. Посилення виховної роботи у період воєнного стану // Педагогічний вісник. 2024. № 3. С. 2 – 7.